SU KARİKATÜRLERİ

HAZIRLAYAN: TURGUT ÇEVİKER

İSTANBUL DERGİSİNİN ARMAĞANIDIR

SUNUŞ

Turgut Çeviker

Eski İstanbul hayatını yansıtan minyatür ve gravürlerde sebilci ve sakalar -o güzelim giysileriyle- hep boy göstermişlerdir. Sanki dünyanın en önemli kişileri onlardır, yaptıkları iş de o denli önemlidir. Bu imaj, nakkaşın ya da ressamın yaratıcılığından süzülen büyü değildir sadece; en az o denli kendilerinde mevcuttur. "Toprak" ve "hava"yla birlikte hayat üçgenini oluşturan "su", onların elinden akar... Doğu'da su veren kişiye "Ömrün, sular kadar uzun olsun" denir. Bu duayı İstanbul sucuları denli kimse ne almış, ne de hak etmiştir dense yeridir.

Onlar bir tür derviştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda basımın kuruluşuyla yeni bir dönem başlar. Kitap, dergi ve gazete yayımı hem resmi, hem de özel girişimlerle zaman denizinde yelken açar. 1850'lerde azınlık, 1860'larda ise Türk basınında karikatür günlük hayata katılır. 1870'lerde İstanbul'un su sorunları karikatürcülerin ak kâğıtlarında belirmeye başlar. Nakkaş ve ressamlardan tanıdığımız o görkemli sebilci ve sakalar, karikatürlerde ilkel denebilecek çizimlerle karşımıza çıkmaya başlarlar. Bu ilkellik, yeteneksizliklerinden kaynaklanmaz; çizimlerin çinko ya da ahşap üzerine kazınarak yansıtılması -karikatür denli- yeni ve zor bir zenaattır. Artık büyü bitmiştir! Büyünün tarihe karışması, basından çok önce başlamış, basınla hız kazanmıştır. Artık Padişah'ın tek söz sahibi kişi olduğu dönem bitmiştir. Anayasalı ve parlamentolu yeni bir süreçtir başlayan.

Karikatürcü, nakkaşın ve ressamın inceliklerinden -hiç değilse ilk yıllarda- uzaktır. Birçok soruna olduğu gibi, "su" için de eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. Ne nakkaşların minyatürlerinde, ne de ressamların gravürlerinde süzülen sebilci ve sakaların su kaplarını dolduran "su"yu göremeyiz, onun niteliklerini bilemeyiz. Onların çizildiği zamanlarda "su" bütün saflığını koruyordu belki de, ama karikatürün hayata el attığı dönemde sebilcilerin kırbaları, sakaların ahşap ya da cam damacanalarını dolduran "su"yun içinde binbir çeşit yaratığı görmeye başlarız. Terkos Gölü'nde at, manda ve köpekler serinlemektedir; karikatürlerden bu ölümcül pislik fışkırır!

Büyü bitmiştir!

1878'de II. Abdülhamit'in istibdat dönemine girilir. Mizah basını, özellikle de karikatür yasaklanmıştır. Bu nedenle 1878-1908 yılları İstanbul'unun şeytanî çizgilerdeki izdüşümü yoktur basında. 1908'le birlikte ilk ve önemli kent sorunları arasında "su", özellikle de Terkos Gölü'nün -sağlığa aykırı- durumu ele alınır. Tanzimat döneminde, su bardaklarında zıplayan kurbağalar, su damacanalarında -bir akvaryum misali- balık, yılan ve benzeri yaratıklarla birlikte yeniden karşımıza çıkar. Kolera ve tifo gibi "pislik"ten doğan salgın hastalıklar İstanbul'u kasıp kavurmaya başlar. Kurtuluş Savaşı döneminde ise mizah basını, karikatürlerde "su"dan sorunlarla ilgilenemeyecek denli meşguldür. İmparatorluk dönemi karikatürü politikaya eş bir düzeyde bir kent sorunları karikatürü olarak karşımıza çıkar.

Cumhuriyet Türkiyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden bir anka gibi yeniden doğar. Karikatürcüler politik konularda merkezi iktidara dokunmaktan çekinirler, ama kent sorunları konusunda hırçınlıkları devam eder. Artık karikatürcü İstanbul surlarının dışına da çıkma olanağı bulmuştur. Salt başkent nedeniyle değil, artık bütün Anadolu ve Trakya onlar için de sorunlar yumağıdır.

"Su", büyük savaş sonrası yine karikatürcünün gündemine girer. İstanbul susuzluktan kavrulmaktadır. Yağmur duaları karikatürlerde sık sık karşımıza çıkar. Şehreminlerin çabaları sonuçsuz kalır. Çünkü zaman ilerledikçe kent, buna bağlı olarak da sorunlar büyümektedir.

İstanbul sadece "su" değil, bin bir sorunla yüz

yüze, iç içe yaşayan dev bir metropol. 20. yüzyılda ilerleyen zaman treni, 1950'lere ulaştığında yeni ve önemli bir sorunla çarpıştı! Bu, Anadolu halkının İstanbul'a akın akın doluşuydu. Sadece o değil, birçok büyük kent bu istilayı yaşıyordu. Onları kendi yörelerinde tutacak sınai ve zirai bir bağ yaratılamamıştı. Ülkeyi ören demir ağlar, onlara uygarlığı getireceğine, onları uygar kentlere taşımaya başlamıştı.

"İstanbul'un taşı toprağı altın" diyen insanlar şehrin varoşlarında gecekondu haleleri oluşturmaya başlar... Karikatürcüler bu olayı, İstanbul'un ikinci fethi olarak değerlendirir. Alt ve üst yapısız gecekondu mahalleleri giderek İstanbul'la bütünleşecek ve onları İstanbullu kılacaktır. "Toprak"ı elde etmişlerdir bir göz ev için, ama "su" ve "ateş" (elektrik) yoktur. Bu eksikliklerin diyetini onlar ödeyecektir; çünkü "can"larından ya da "ömür"lerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur.

Yine 1950'lerde apartmanlar su sorununu çözmek için tepelerine büyük su depoları kondurmaya başlar. Kimi karikatürde bu depolar taşıma "su"yla doldurulurken, kiminde yöneticinin yağmur dualarından medet umar. 1960'larda İstanbul'un su sorunu Birleşmiş Milletler'e havale edilir. BM'nin on üç milyoluk bir yardım sözü verdiğini karikatürlerden öğreniriz. Bu haber bir saman alevi gibi geçip gider.

1970 ve 1980'lerde su sorunu devam eder. Demirel, 1968'de, "İstanbul'un su derdi 1985'te halledilecek" der! 1980'li yıllarda dünya ve Türkiye'de çevre kirliliği konusunda çanlar -parçalanırcasına- çalmaya başlar. Hayatın üç temel öğesi "su", "toprak" ve "hava" elden gitmektedir. Aynı dönemde Anadolu'nun kaynak suları pet şişelere yüklenerek halka sunulur! 1950'lerde karikatürlerde, "su" ararken "petrol" bulan adamlar korkunç bir üzüntüyü yaşardı! 1980'lerde ise durum pek farklı değildir; ne ki, "su", özellikle sağlıklı içme suyu, süt ve petrolden pahalı bir meta haline dönüşmüştür. Boş pet şişeler ise giderek artan çevre cinayetlerinin boş kovanlarından farksızdır.

İstanbul en sıkıntılı, en çileli "susuz yaz"larından birini 1990'da yaşadı. Terkos Gölü'nün dibi göründü. Yalova'dan tankerlerle "su" taşındı... Ve çözüm, yağmur bombasında bulundu. İstanbul, belki de Türkiye'de ilk kez, yağmur bombasıyla "su"ya ulaşmayı denedi. Yağmur dualarının eksik olmadığı karikatürlerde artık su bombaları patlıyor, hayali tufanlarda çalkalanan Nuh'un Gemisi -İstanbul'un su yollarını kesen- politikacılarla bilinmeyen bir ummana doğru açılıyordu.

Mercan ve akik gibi taşlarla -iştah açsın diye- süslenmiş pirinç taslardan isteyene su veren sebilciler yüzyıllar öncesinde kaldı. Turistik semtlerimizde -o görkemin bir karikatürü olsa da- eskiye öykünen, o geleneği elden ele yaşatan sebilcilerimiz var yine de. Semih Balcıoğlu, *Güle Güle İstanbul* albümünde o turistik sebilcilere yeniden büyü sürer, ama dalgasını da geçer: sebilciyle mi, belediyeyle mi? ! Buna siz karar verin. Tülbent bağlı pirinç musluktan tanıdık ve evrensel bir ses, rüzgârın şiiriyle salınıp durur: Tıusssssssssssssss...!

İmzasız

Hayal, 30 Teşrin-i evvel [Ekim] 1290 [1874], No. 115, s. 4.

(خيال)

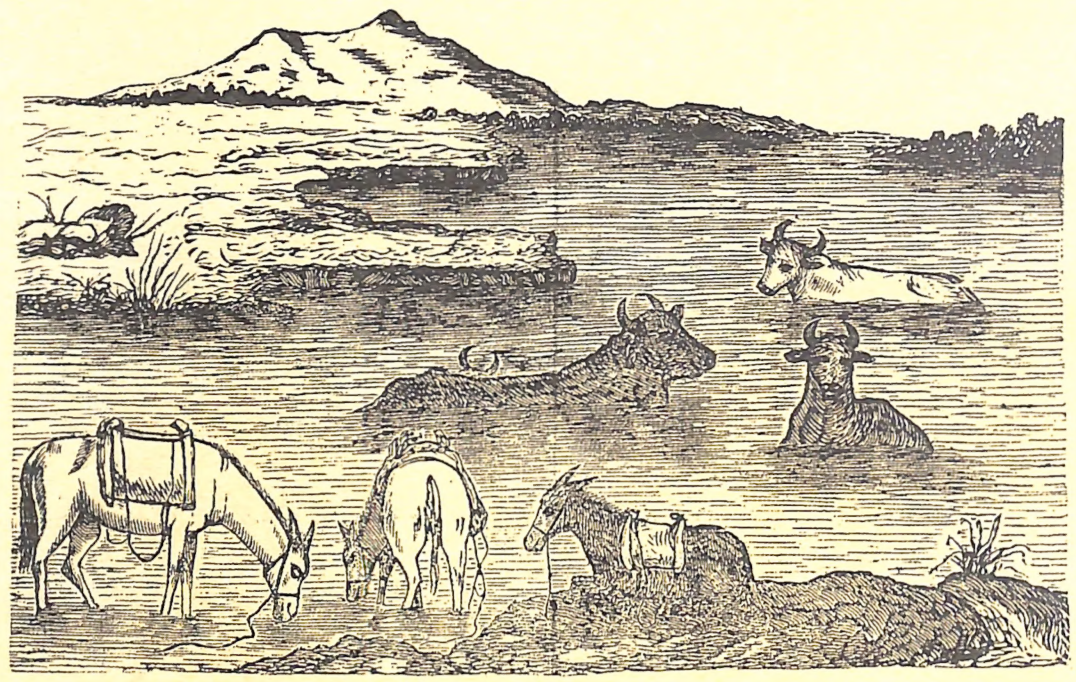

ايشته هم ايچيليور هم يڭانيليور ارتق اعتراض لازم دكل ٠

İşte hem içiliyor hem yıkanılıyor artık itiraz lâzım değil.

Karagöz, 13 Kanun-ı sâni [Ocak] 1325 [1909], No. 161, s. 4.

– Aman Karagöz, bu nasıl su? İçinde ne yok? Çaresiz Kadıköy halkına bundan başka içecek su bulamadın mı?

– Birader, bu su değil bir çeşit mik... Ne niyetine içersen o olur. Bunu da istersen balık çorbası diye iç; istersen su diye. Biraz kaynatacak olursan haşarat pilâkisi bile olur!

Karikatür, 17 Birinciteşrin
[Ekim] 1936, No. 42, s. 2.

istanbul sakaları

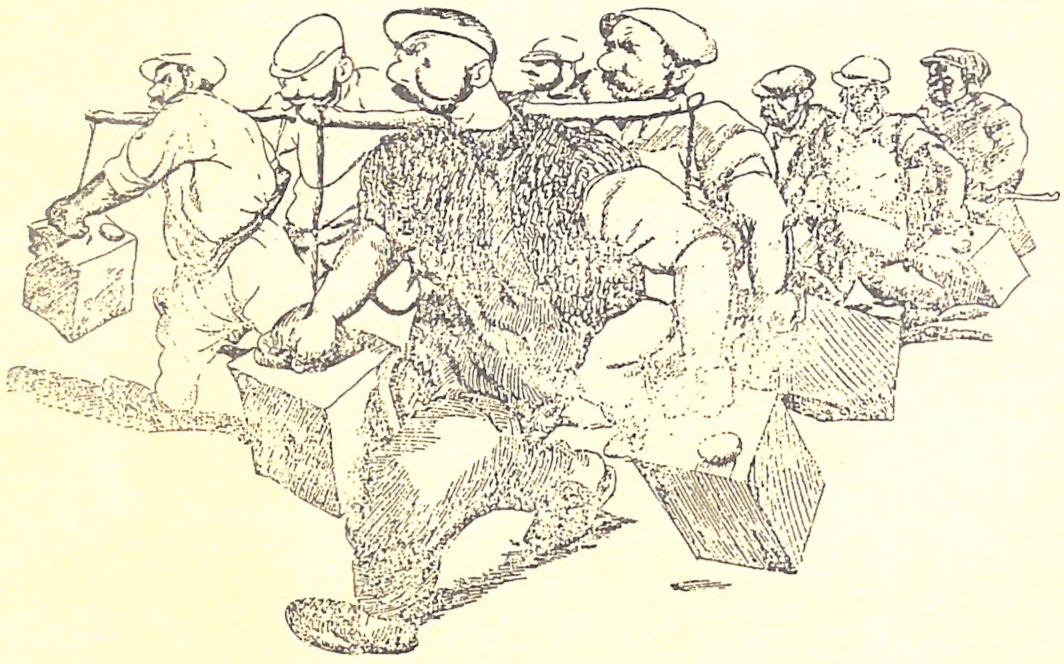

Çeşmeye giderken

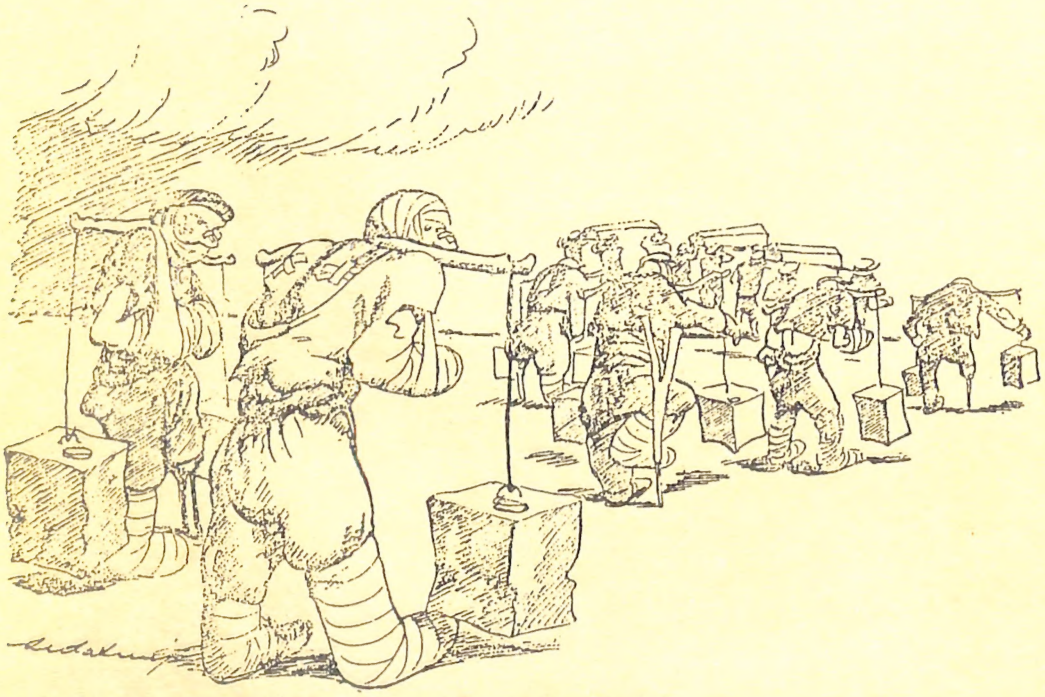

Çeşmeden avdet

Akbaba, 6 Ağustos 1937,
No. 187, s. 1.

Karikatür, 16 Haziran 1938,
No. 129, s. 18.

Tarihten Çizgiler:
Yangın mahalleyi sararken, tulumbacıların çeşme başında sıra kavgası!

Karikatür, 20 Birinciteşrin
[Ekim] 1938, No. 147, s. 3.

Sarayburnu'na fıskıyeli bir havuz yapıldı:
Adalılar
– Ah, belediye biraz daha kuvvet verse de, biz de sevinseydik.

Ercüment Kalmık

Karikatür, 26 Eylül 1946,
No. 561, s. 11.

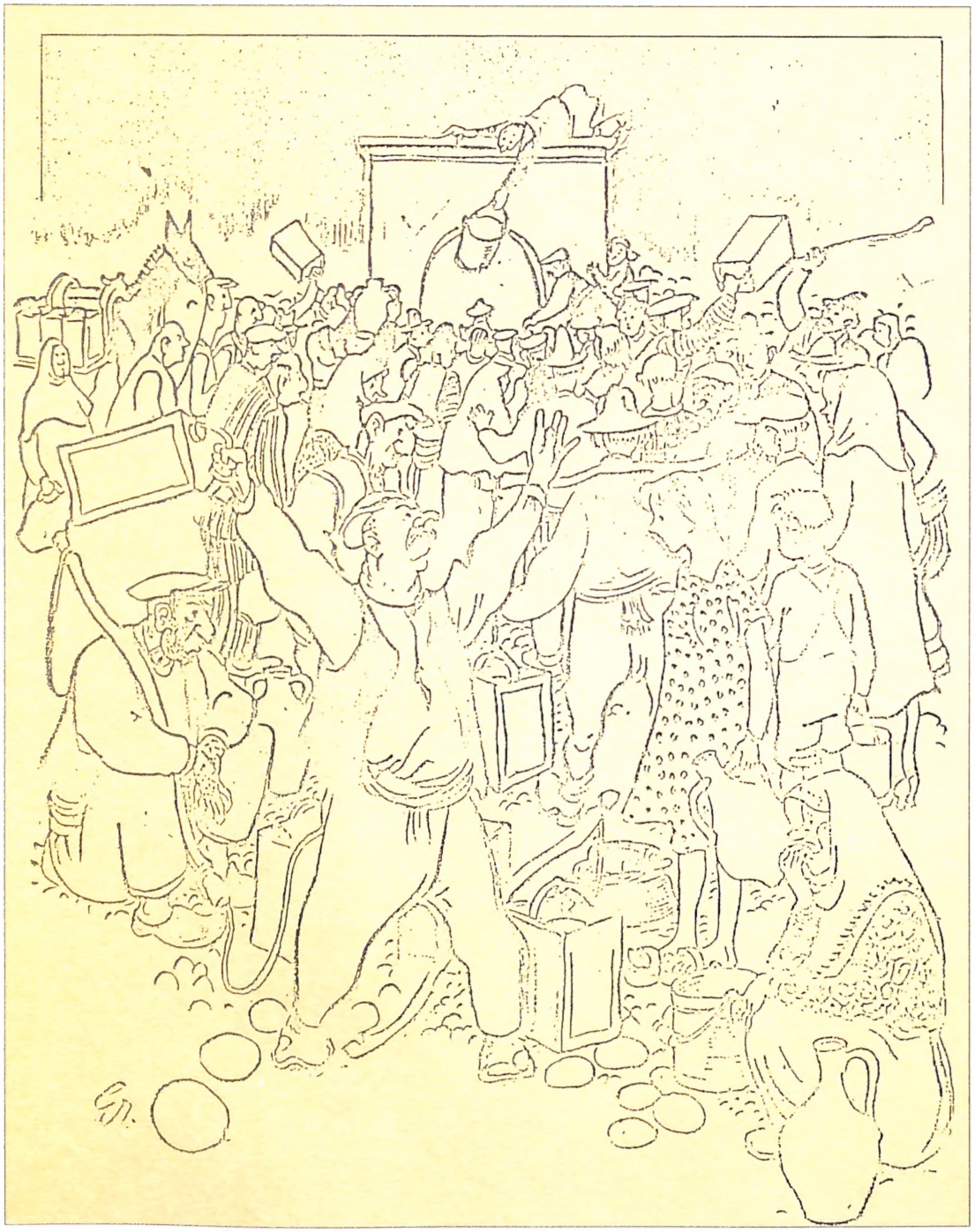

– Hey millet, ne diye birbirinize giriyorsunuz? İstanbul'un fethinin 500'üncü yıl dönümünde bütün çeşmelere su verileceğini gazetelerde okumadınız mı?!

Mıstık
(Mustafa Eremektar)

Yeni Deve, 28 Mayıs 1952,
No. 1, s. 3.

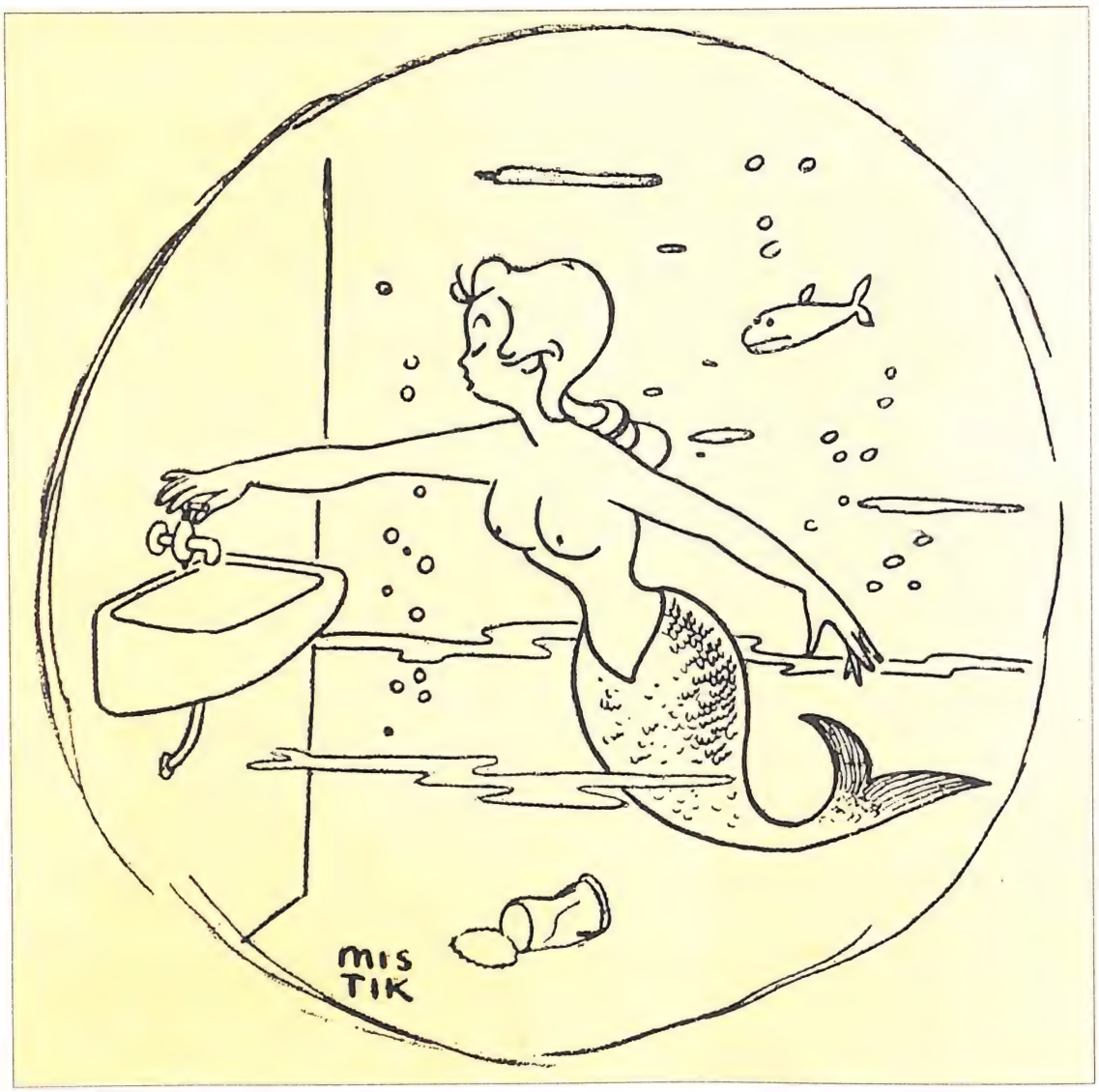

Haliç'in altında:
– Bıktım şu İstanbul'un sularından, gene kesilmiş!

Akbaba, 18 Temmuz 1957,
No. 279, s. 3.

Terkos, günde bir saat su veriyor.. (Gazeteler)

Dilenci — Allah rızası için bir yudum su!..

Akbaba, 14 Mayıs 1959,
No. 374, s. 11.

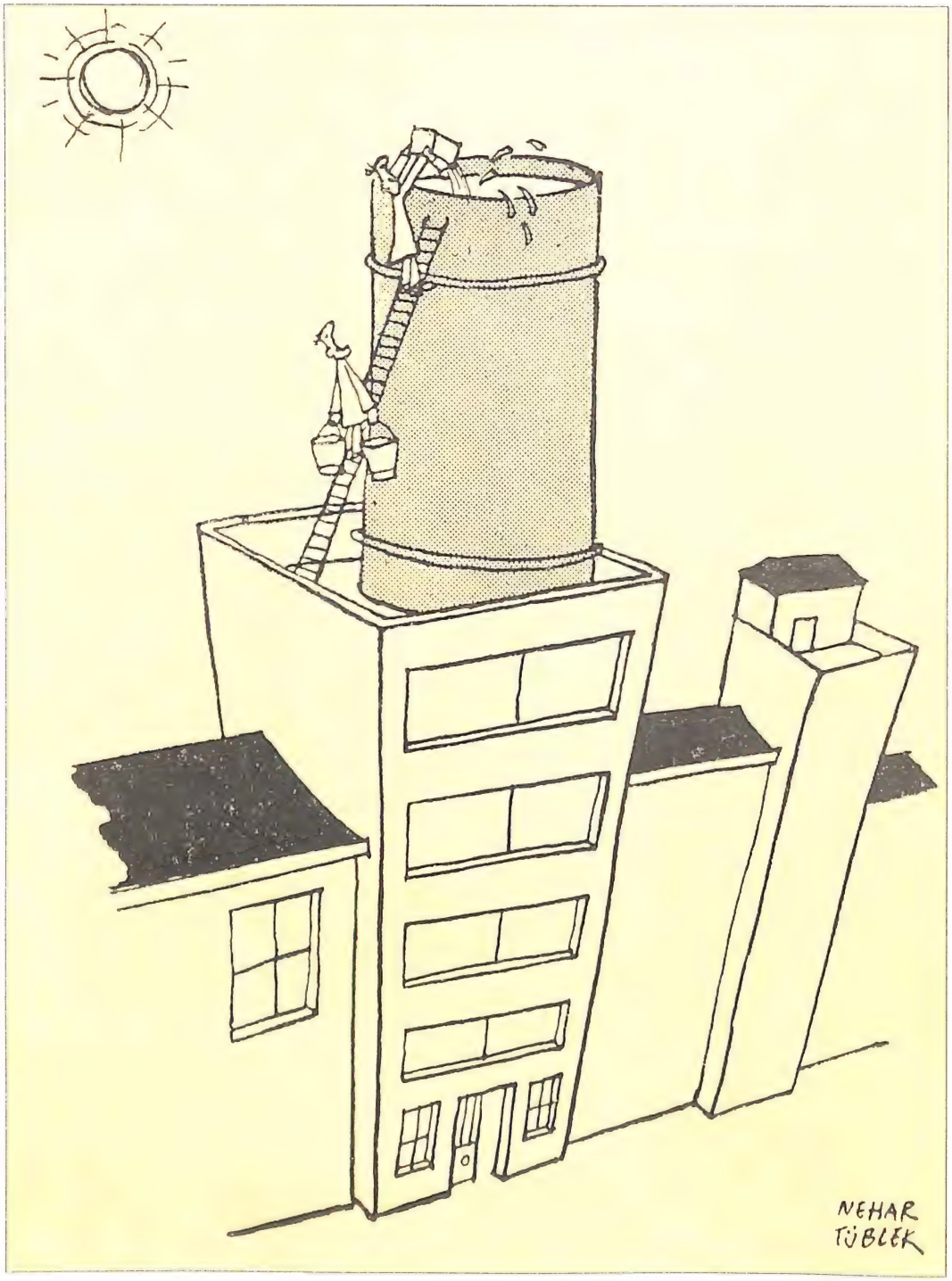

Cafer Zorlu

Akbaba, 17 Ağustos 1966,
No. 34, s. 8.

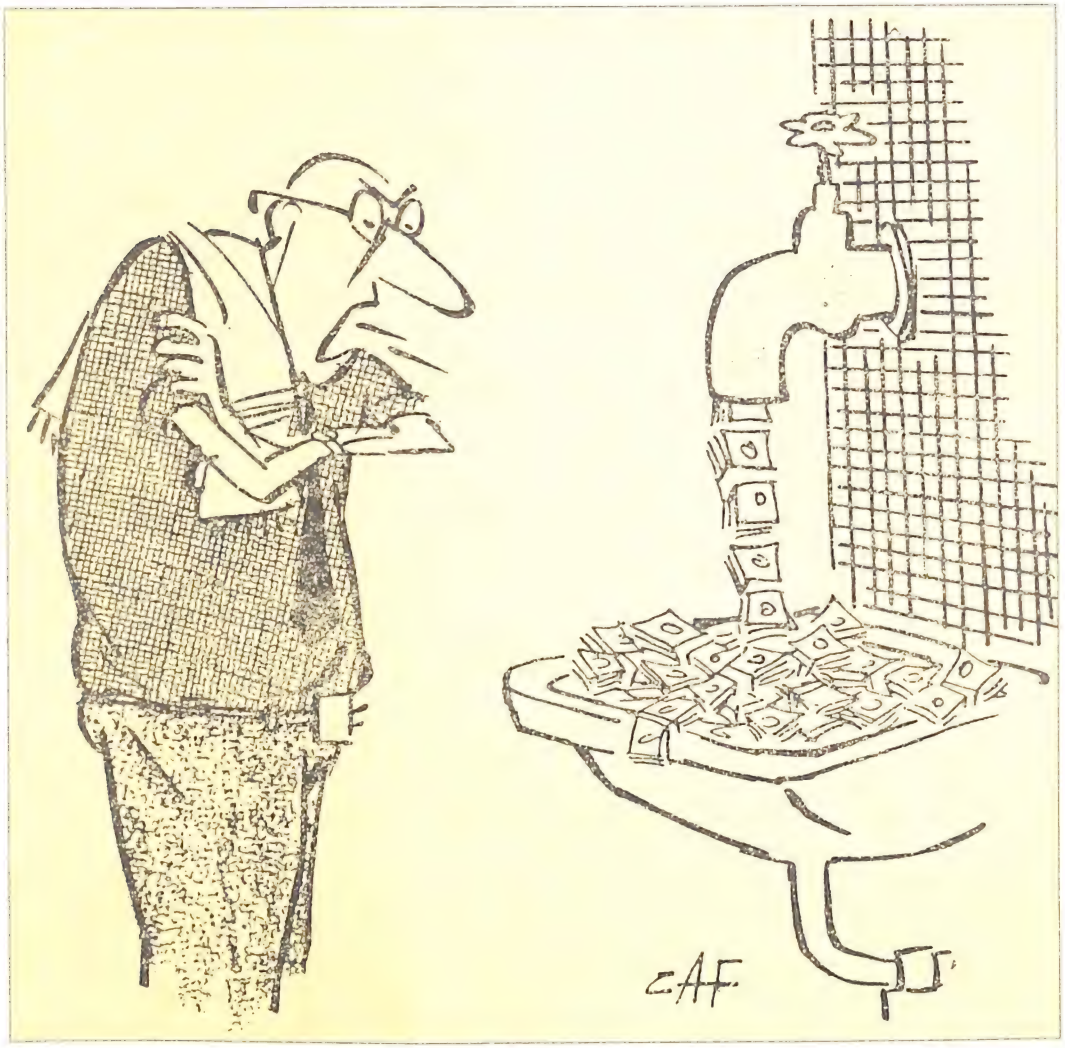

Birleşmiş Milletler su işleri için 13 milyon lira yardım edecek. (Gazeteler)

– Vay canına, gene sular akmıyor!

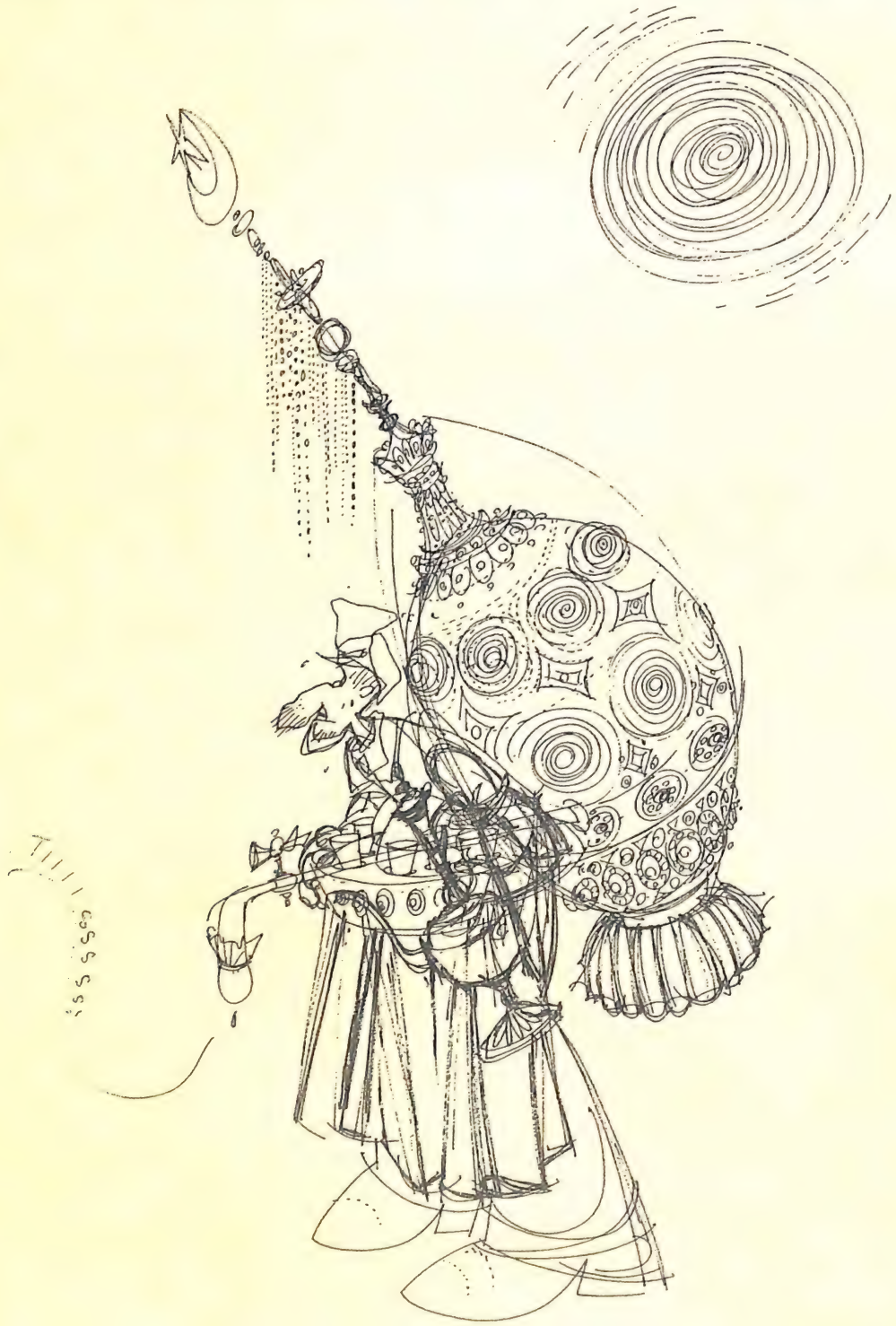

Turhan Selçuk

Milliyet, 1990.

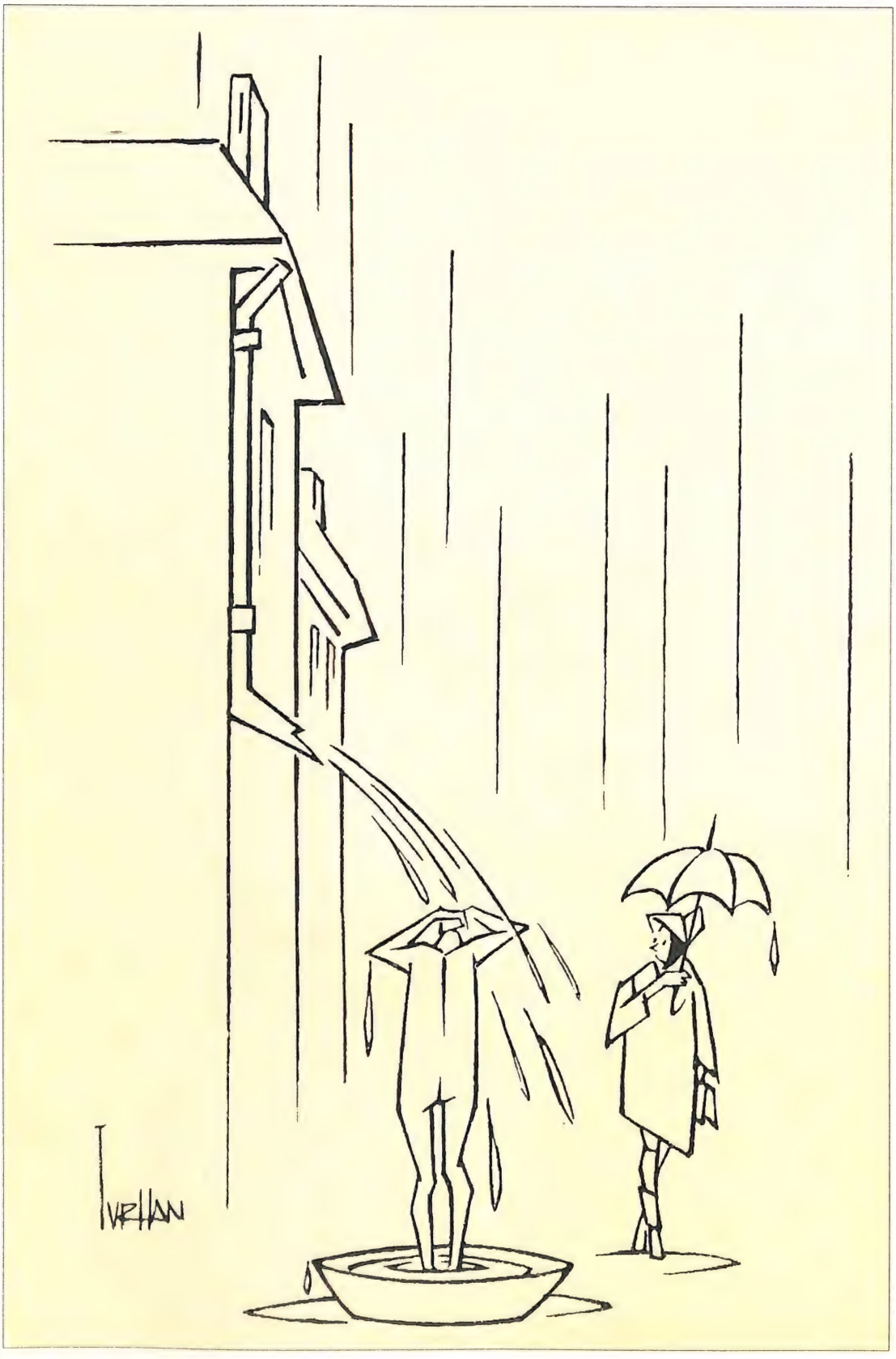

Taş Taş Üstüne, 1990, s. 78.

Tan Oral

Cumhuriyet, 19 Şubat 1990.

Sefer Selvi

Avni, 21 Nisan 1990,
No. 22, s. 3.

İrfan Sayar

Hıbır, 5 Nisan 1990,
No. 49, s. 16.

Dünyanın en ileri zekâlı gerisi Prof. Zihni Sinir'in projelerinden biri.

Hıbır, 19 Temmuz 1990,
No. 64, s. 3.

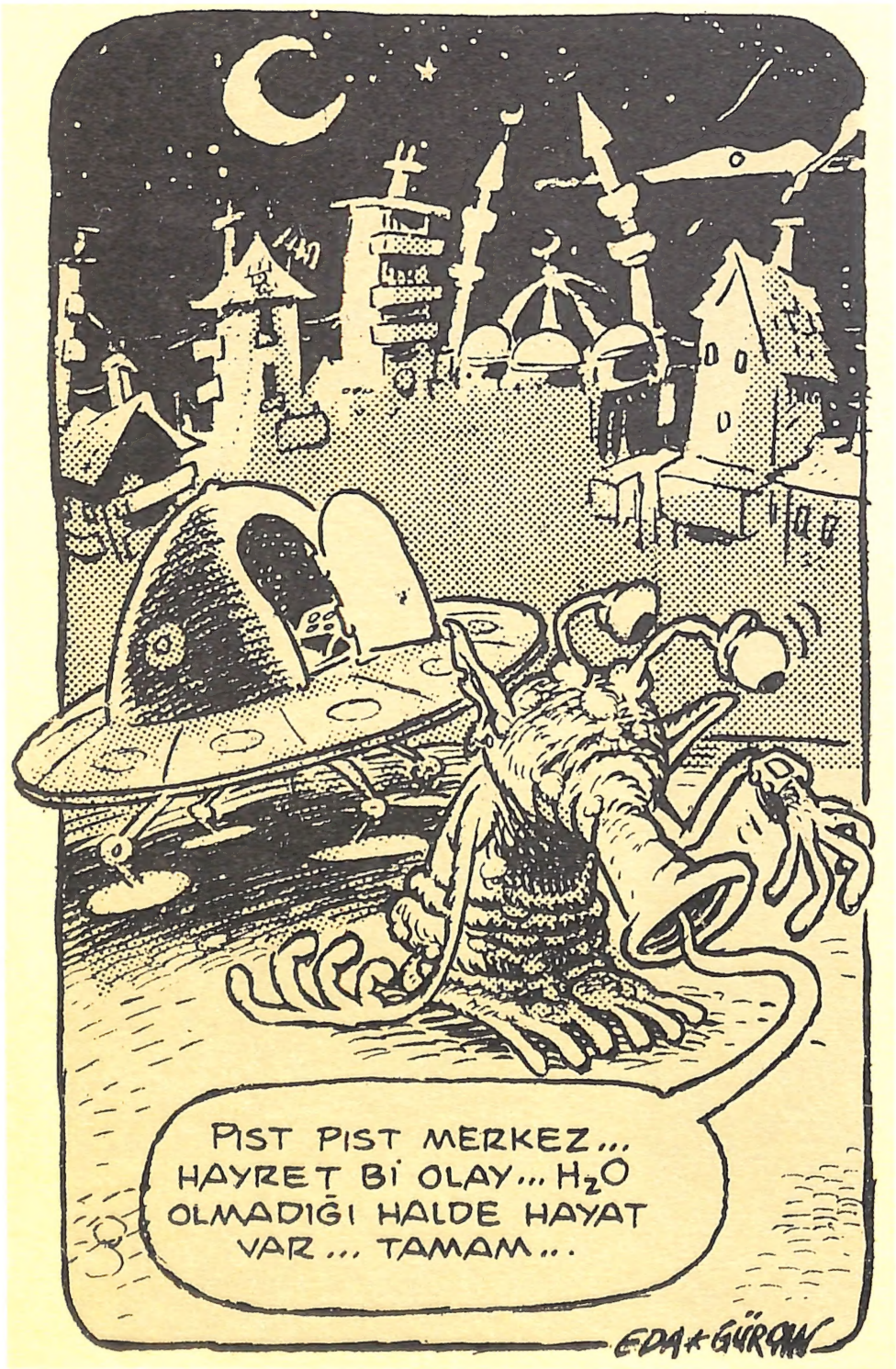

Bu albüm, Turgut Çeviker tarafından hazırlanan,
İSKİ tarafından Aralık 1991 tarihinde bastırılan
Su Karikatürleri Albümü'nden bir seçkidir.

Tarih Vakfı Yayın Bölümü
Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
80700 Beşiktaş İstanbul
Tel: 0 212 227 37 33-34 Faks: 0 212 227 37 32
yayin@tarihvakfi.org.tr